

Јереј Илија Шугајев

Православна породица

Иерей Илья Шугаев
Православная семья

ООО "Издательский дом "Вече", 2006

Васпитање будућег породичног човека

Човеку који верује у Бога јасно је да васпитање почиње од утробе, јер Црква сматра да човеков живот почиње од зачећа. О томе смо већ говорили. О овоме све више говоре и психолози. На пример, сад се активно развијају пренатална (претпорођајна) и перинатална (постпорођајна) психологија, које проучавају формирање психе у најранијим фазама развоја детета. Веома су занимљива достигнућа совјетске школе научне сексологије (у совјетско време је постојала таква грана психологије и бавила се проблемима васпитања деце уз узимање у обзир њиховог пола). С неким њеним важним достигнућима требало би да се упозна сваки млад човек који се спрема да постане родитељ.

Од нуле до три

Други изузетно важан период у развоју детета после пренаталног периода је узраст од рођења до три године.

У овом периоду дете формира своје представе о свету, укључујући и представе о људима, о томе по чему се мушкарац разликује од жене. Дете треба само да се определи ко је оно по полу како би касније правилно градило своје понашање. Нова психолошка истраживања доказују огроман значај овог периода у формирању дететове психе у целини. Оно што се усади у овом периоду утицаће на цео човеков живот. Обично човек не памти овај животни период, али то само говори о томе да се сви догађаји који се дешавају у овом узрасту урезају дубоко у дететову подсвест.

На пример, седамдесетих година у иностраној психологији је уведен појам "безмамна мама". Испоставља се да ако у овом узрасту мама не држи често кћеркицу у наручју, не излива на њу своју нежност и бригу, већ се према њој опходи хладно или даје дете у јаслице, кад девојчица одрасте, и сама ће бити хладна према својој деци. Испоставља се да оно што смо увек сматрали урођеним материнским инстинктом уопште није урођени инстинкт, већ начин понашања који дете усваја у најранијем узрасту. Правци у психологији као што су пренатална (претпорођајна) и перинатална (постпорођајна) психологија, баве се најранијим стадијумима у развоју детета. Перинатална психологија омогућава да се труднице тестирају да ли су психички спремне за материнство. Као једно од првих питања у анкети се постављају питања о односима између труднице и њене мајке у раном узрасту. Ако ови односи нису били баш најбољи психолог треба да обави психотерапеутски рад.

У овом периоду развоја детета одвија се најважније – формирање представе о свету, дете спознаје како је уређен овај свет. Оно гледа широм отворених очију и покушава да схвати овај свет. Може се истаћи неколико фундаменталних открића до којих дете треба да дође.

1. *Свет се састоји од својих и туђих.* Прво дететово откриће је усвајање чињенице да се свет може поделити на своје и на туђе. Своји јесу узак круг рођака који

окружују дете. Већ са четири-пет месеци дете може да се узнемири приликом појаве непознатих људи. То се посебно види приликом крштавања деце. Увек се трудим да саветујем да се деца крсте најкасније са два-три месеца. Дете се крштава, уплашило се, али се привило уз мајку, осетило је рођене руке, чуло је рођено срце – и све је у реду, смирује се. А дете са шест месеци се већ не понаша тако. Оно схвата много тога. Види да су га довели на непознато место, унаоколо су непознати људи и још некакав брадати чика којег никад пре није видело. И после Крштења, чак ће се и у мамином наручју смиривати пола сата, а понекад и дуже.

Дете, које нема узак круг блиских рођака који су стално с њим, може и да не спроведе ову границу "свој" – "туђи", а ако то не учини, његов даљи развој ће се одвијати неправилно.

Један од стручњака у области научне сексологије је истицала да су истраживања која су обављена 70-их година показала велику разлику између деце која се гаје код куће и деце из јаслица. Деца из јаслица, која су лишена довољне родитељске нежности већ су се у децјем вртићу по свом понашању разликовала од деце, која су се до три године васпитавала у породици. Ако се дете из јаслица са 5-6 година упита ко су његови пријатељи, оно ће набројати пола децјег вртића. А ако се исто то пита дете које је расло код куће, оно ће одговорити отприлике следеће: "Имам друга Вовку, али је он сад болестан, па се зато играм с Андрејем, али је и он исто тако добар дечак." Односно, друго дете ће из опште масе издвајати некога за кога се више везује душом, а првом су сва деца иста, он ни за кога не може озбиљно да се веже. Исто ће се десити и у старијим годинама. Са петнаест година један младић ће се удварати свим девојкама од реда и растајаће се од њих с лакоћом. А други ће се ретко упознавати с девојкама, али ће свако познанство остављати траг за цео живот. Са двадесет пет година један ће лакомислено ступити у брак и исто тако лако ће се развести, а други ће имати једну љубав за цео живот.

Испоставља се да је да дете (или пубертетлија), да би научило да се везује за некога својим срцем, прво треба свим срцем да се веже за своју мајку до три године, и тада ће се ова способност појавити у његовој души. Оно треба да усвоји управо овакву слику света: постоји узак круг најрођенијих, који су увек с тобом, с којима ти је увек добро и лепо, и постоје туђи. Управо ову шему усвојену до три године човек ће покушавати да репродукује у току целог свог живота. А што је главно, он ће је репродуковати у својој породици. Човеку ништа неће бити милије од породице и само у породици ће налазити своју срећу. Међутим, данас има све више људи за које породица не представља вредност. Човек, који је у детињству усвојио слику света у којем увек има много нових људи, у којем су сви једнаки, досађиваће се у породици, њему ће чак случајни пријатељи и породица бити подједнако занимљиви.

Научна сексологија је показала да посебно изранављене бивају душе оне деце која у најранијем узрасту доспевају у децје домове, јер су лишена родитељске љубави у овом најважнијем периоду, а васпитач никад неће моћи да замени родитеље. Касније ће ова деца бити крајње непробирљива у погледу својих пријатеља и познаника. Она веома брзо доспевају у групу ризика у смислу проституције, наркоманије и алкохолизма.

2. *Свет се састоји од мушкараца и жена.* Још једно важно откриће, до којег дете долази јесте подела свих људи на мушкарце и жене. До овог открића дете обично долази у узрасту од шест месеци. Управо од овог узраста деца почињу да осећају велику узнемиреност приликом појаве непознатог мушкарца, док се мало узнемиравају или се уопште не брину приликом појављивања непознате жене. Даље у току више од две године дете формира своју слику о мужевности и женствености.

Слика мушког и женског понашања која је настала у овом раном узрасту утицаће на сав преостали живот. На пример, дечак ће већ са четири године кроз мушке игре усвајати мушки начин понашања. Са седам година он ће постати мали мушкарац и градиће своје односе са светом на мушки начин, сад већ без игара, на истински начин. Он ће почети да учи и усвајаће управо она знања која су му потребна као мушкарцу. Од пубертета младић почиње да се понаша као мушкарац у општењу с девојкама, покушавајући да касније изгради правилне породичне односе. И он ће тражити девојку која одговара његовим идеалним представама о жени. Али, то ће се увек одвијати у складу с идеалним представама о мушкарцу и жени које су се у њему формирале у најранијем детињству.

На први поглед, све ово је очигледно и зашто о томе уопште и говорити? А испоставља се да треба говорити зато што се данас граница између мушког и женског понашања све више брише. Данас чак и трогодишње дете кад види непознатог човека може да погрешно где је "чика", а где је "тета". А то већ значи да му је тешко да формира представу о мужевности и женствености. Односно, може се десити да код њега не буду јарко изражене мушке игре у предшколском узрасту, и да касније не буде јарко изражено потпуно мушко понашање у породици.

На пример, у културу пубертетлија све више улази стил "унисекс" кад девојчице носе спортски-утегнуту одећу и кад се у њиховом понашању запажа све више оштрих мушких манира, а момци дају предност женским фризурама, и уопште посвећују превише пажње својој одећи. Посебно ме душа боли због момака. Јер, овакво женствено понашање очигледно говори да они у раном детињству нису имали пред очима узор оца-домаћина, главе породице, оца-трудбеника, који све уме да ради својим рукама. У њиховом понашању више провејава утицај мајке која, наравно, жели да њено дете буде најлепше и најуредније, а не најјаче и најсналажљивије, као што то желе очеви. Све су то последице непотпуних породица, кад оца или уопште нема у породици, или он избегава да се бави васпитањем деце.

У овим годинама дете, посматрајући оца и мајку (а исто тако и односе између баке и деде, ако их има) фомира своје представе о томе какви треба да буду односи између мушкараца и жене и како се треба односити према деци. Познајем две породице. У обе породице је по један од брачних другова из непотпуне породице. У једном случају жена је из добре, стабилне породице, а муж се уопште не сећа свог оца, јер је отац напустио породицу кад је дете имало годину дана. Муж је захваљујући својој мајци, која се трудила да васпита правог мушкараца, имао одлучан карактер и снажну вољу. Наизглед, све је у реду, нема никакве инфантилности. Али прве године породичног живота биле су помрачене дугим расправљањем односа са супругом. Она је често губила живце, нешто ју је притискало, стално се рађала нека напетост. Обоје су покушавали да нешто предузму, да разјасне од чега то потиче, али муж није могао да схвати овакво женино понашање, а ни супруга није могла да га објасни. Односи су се мало стабилизовали после првог детета, а коначно су се нормализовали после другог. Тек касније, гледајући уназад, успели су да схвате узрок онога што се дешавало. Супруг никад није видео правилан однос мушкараца према жени, ону бригу и нежност, која се види само у породици и ретко износи на очиглед туђих људи. Како брачни другови моле једно друго за нешто, како се једно другом захваљују, какве речи изговарају, како се гледају, како дотичу једно друго – све ове ситнице су њему биле непознате. Он је био друштвен момак, душа друштва, и супрузи се, док је била девојка све то свиђало, она се одушевљавала будућим мужем. Али у породици, кад су остајали насамо, очекивала је да види оно што је постојало у породици њених родитеља – бригу и нежност. Он се бринуо о њој, али је све радио тако као да она није нежно биће, већ

један од његових другова-пријатеља, био је спреман да све учини за њу, али су односи били другарски, а не породични.

У другој породици је све било обрнуто, ту је мајка сама васпитавала супругу. Она је била одлична домаћица и брижна мајка, али не сасвим нежна супруга. Тек након пет година породичног живота, кад су прошле увреде и пребацивања њихови односи су постали нормални.

Понашање мушкарца и жене дете обично усваја управо у овом узрасту. Ако се брачни другови разиђу кад дете има свега 4-5 година оно ће ипак стићи да усвоји образац за углед у својој будућој породици.

3. *"Ја сам дечак, желим да постанем мушкарац."* Пред крај овог периода, схвативши по чему се разликују мушкарци и жене дете треба само себе да сврста у један од полова. Дечаци се обично вређају (и треба да се вређају) ако их неко назове девојчицом и обрнуто. Али главно је то што дете не треба само да одреди ко је оно, већ треба у потпуности да га испуни жеља да развија у себи особине управо свог пола. Понекад се то не дешава. Навешћу пример, који је помало непријатан, али је карактеристичан, и који сам чуо од једне своје парохијанке која је целог свог живота радила с омладином. Једном је код ње у госте дошао један од њених бивших васпитаника, којег није видела неколико година. Замолио ју је да дође код ње у госте и у току разговора је изјавио да је сад у "браку" и да има мужа. После неколико питања испуњених недоумицом испоставило се да је он сад хомосексуалац, да је веома задовољан својим стањем и да је уопште увек желео да буде жена. Како су у овом младом човеку почеле тако загонетне промене? Испоставља се да је његова мама увек желела да има девојчицу, али се родио дечак. У мајци се још дуго одржала жеља за девојчицом. Често је сину облачила одећу за девојчице, скоро увек га је називала "мацом", одушевљавала се како он лепо пере судове, једном речју, на сваки начин је подстицала свако испољавање женствености. Син је мајци увек доносио радост, увек је био послушан, савестан, вредан – права "маца". Био је свестан себе као дечака, али у његовом животу се није родила тежња ка мушком начину живота, он је своју душу развио у другом правцу.

Наведени случај је, наравно, реткост, и представља пример како родитељи сами могу неприметно да упропасте дете. Обично се то дешава на мало другачији начин. На пример, ако се дете у породици често грди, ако стално слуша: "Ах, како си лош дечак, понашаш се као девојчица!" или: "Плачко, што цмиздриш као девојчица!" И дете више некако не осећа радост због тога што је дечак и губи жељу да се понаша као мушкарац. А то је лоше зато што у следећој етапи неће развијати у себи особине које су му толико потребне.

Из овога следи важан закључак да је тешко у потпуној мери оценити значај овог узраста. Управо тада се формирају представе детета о различитим својствима мушкараца и жена. На основу ових представа дете ће касније градити своје понашање. Корени већине будућих проблема потичу из овог периода.

Од три до седам

Следећа етапа у развоју детета је од три године до седам година. Главни задатак за дете у овом периоду представља схватање и усвајање мушког и женског понашања кроз игре и активност. Деца су у претходној етапи формирала своје представе о мушкарцима и женама, а сад покушавају да постану мушкарци и жене, истина, засад у облику игре. Али, то је веома важан тренинг пред будућу праву делатност.

Важно својство овог периода представља то што дечаке, како би добили мушко васпитање, треба да преузму мушкарци – отац или деда. У стара времена у кнежевским

породицама се васпитавањем дечака бавио васпитач. И у прошлим вековима нису постојале само васпитачице, већ и васпитачи, који су позивани управо ради васпитавања дечака.

Мени је, као оцу тројице дечака, посебно болно да видим како очеви врло често избегавају да васпитавају своје синове. Мушкарца треба да васпитава мушкарац. Данас се многе жене жале да нема правих мушкараца, на које се могу ослонити, поред којих ће се жена осећати потпуно заштићеном. У томе нема ништа чудно, пошто наши дечаци добијају искључиво женско васпитање. Мушкарац је у дечјим вртићима и школама права реткост. И ако у таквој ситуацији још ни отац не жели да се бави васпитавањем сина, пребацивши све на дечји вртић и школу, то је прави злочин. На својој деци одлично видим како дечаци после три године жуде за друштвом очева или старије браће. На пример, нашег најмлађег сина је бака поприлично размазила. То ствара много проблема, пошто као реакцију на то супруга и ја почињемо да га васпитавамо строже. Код детета се појављује избор: бака пуна љубави или строги родитељи. На сваку строгост оно све чешће одговара: "Хоћу код баке," и трчи под бакину заштиту. Међутим, без обзира на сву моју строгост, а он добија поприлично, видим како се у његовој трећој години десила битна промена у понашању. Малишан је одједном почео знатно ређе да трчи код баке и буквално ме свуда прати. Очигледно је осетио потребу за мушким друштвом. Ако средњи син, који сад има четири године, напољу сретне дечака из комшилука који има 14 година, он буквално игра око њега, али скоро да не обраћа пажњу на његове сестре. Ова тежња ка мушком васпитању је очигледна у дечацима. Зато ако овај захтев дечје душе не буде задовољен на одговарајући начин, највероватније ће у његовом даљем развоју доћи до неких измена. Или ће дете добити женствено васпитање, или ће ипак наћи мушко друштво, али међу уличним криминалцима која ће му дати изопачене представе о мужевности.

Дечак у овој етапи треба да усвоји следеће црте правог мушкарца:

Заштитник, војник, јунак. Све ово дете усваја кроз игре рата, јунака, ратујући против "непријатеља" (Немаца, итд.). За правилно играње ове улоге дечаци пред очима морају имати војнике-јунаке. Ове узоре родитељи треба да усаде деци кроз читање народних песама, кроз старе совјетске цртане филмове, кроз ратне филмове. Сви ови узорци се дубоко урезају у душу детета. На пример, наш најстарији петогодишњи син је после гледања филма "Повест о правом човеку" (*совјетски филм у којем главни јунак, пилот Мересјев, у рату остаје без ногу, али се после лечења у болници враћа на фронт и наставља да лети*) две недеље је био под утиском задивљујуће унутрашње снаге јунака. Све ово време он је, оставивши друге игре, играо Мересјева узевши два штапа и направивши од њих штаке.

Домаћин, хранитељ, помоћник. Мушкарац треба да буде вредан, он треба да храни породицу. Важно је да управо у овом узрасту дете обавља неки кућни посао. Ако у овом узрасту дете не научи да ради, лењост ће бити црта његовог карактера. Домаћински однос према кући дечак најпре усваја кроз заједнички рад са оцем. Отац треба што је могуће чешће да води сина са собом и да ради с њим.

Градитељ, мајстор. Дечак треба да научи да нешто ради сам, да смишља и да остварује своје замисли. Нажалост, савремена деца су затрпана готовим играчкама. Одрасли наивно мисле да ће дете бити развијеније што је сложенија и занимљивија играчка. Међутим, све је управо обрнуто. Најпримитивнија играчка много више приморава дете да испољава своју машту, а не да следи готове варијанте игре, које нуди одрастао човек. Син и ја смо се трудили да што више радимо својим рукама. Од било које даске се уз помоћ секире за 10 минута може направити сасвим добра пушка. Дете ће осетити много већу радост од играчке направљене својим рукама него од купљене, иако ће купљена изгледати скоро као права. Узгред речено, о секири. Нисам

се плашио да свом најстаријем сину дајем у руке секиру, тестеру, чекић и друге алате кад је напунио четири године. Обично се родитељи плаше да дају алат, али ја на основу искуства своје тројице синова могу да кажем да дете већ са годину и по дана може да укуцава ексере чекићем и да се ниједном не удари по прстима. Тако је радила наша бака кад је хтела да упосли најмлађе дете, иако сам ја за касније упознавање чекићем. Умејући да барата алатом већ са шест година наш најстарији син је могао да посече дрво пречника 15 см, да тестерише даске итд., што, нажалост, многа градска деца не могу чак ни са 12-13 година. Као последица овакве активности код детета се развија домишљатост. Тако, кад је најстарије дете навршило шест година донело ми је неки неразумљив цртеж с речима: "Тата, направи ми тенк." Испоставило се да је цртеж представљао шему за монтажу тенка. Сви делови тенка су нацртани посебно и на сваком од њих је приказано где треба да буде рупица, а где чепић који се ставља у ову рупицу ради учвршћивања. Испоставило се да је шема прилично добро смишљена.

Девојчице у овој етапи остају с мајкама, како би усвојиле женски начин понашања. Издвојио бих следеће црте које су потребне за девојчицу.

Принцеза из бајке. Девојчица може и треба да се игра принцезе из бајке. Јер, касније ће бити потребно да за некога постане тако необична принцеза из бајке. Овај лик ће јој помоћи да касније пронађе свог необичног принца. Девојчица која је усвојила овај узор тражиће веома чисте односе. Ова представа је веома важна данас, пошто у односима између момака и девојака у периоду одрастања има све мање романтике. Међутим, само романтика у пубертету може да спаси од искушења физиолошког сазревања које они преживљавају.

Пепељуга. Ово је лик трудбенице, веште домаћице, пошто девојчица треба да буде вредна. Ако перемо посуђе, а наша кћерка то баш и не жели, ја обично радим следеће. "Мила Уљаночка, пошто нећеш ти да ми помогнеш, позови Пепељугу, нека ми она помогне." "Добро, тата," одговара она и већ се лукаво осмехује. Следећег тренутка дотрчава (понекад се и пресвуче) и смешећи се од уха до уха каже: "Ево, Пепељуга је дошла, звали сте ме?" И ми с радошћу перемо посуђе.

Мама. Свака девојчица треба да се припрема да постане мајка. Зато све девојчице треба да се играју кћерке-мајке. Мислим да сте у православној литератури више пута читали о томе да лутке треба да буду управо у виду мале деце, дојенчади, беба, а уопште не у виду Барбика, код којих се најчешће појављују пријатељи мушког пола у виду лутака.

Управо у овом узрасту се у дечјим душама зачиње патриотизам, љубав према домовини. Ако је до три године дете већ поделило цео свет на "своје" и "туђе", сад се његове представе о "својима" мало проширују. Код њега се појавио појам свог рода, свог народа. Случајно сам открио да патриотска осећања могу да се развију код деце већ у трећој години. Једном сам видео занимљиво забавну слику. На две ноше, један преко пута другог, устолучила су се двојица млађих синова (две и по године и три и по године). Играли су се и ја сам одлучио да снимим камером ову сцену. Испоставило се да сам забележио јарко сведочанство патриотских осећања ових малишана. Обојица су у рукама имали по бика-играчку. Прво су се препирали: "Ти си Мац, а ја сам Ус." ("Ти си Немац, а ја сам Рус.") – "Не-е-е-е, ти си Мац, а ја сам Ус." После краће препирке један од њих пристаје да буде "Мац". Почине игра. Бикови излазе у бој, после одлучујућег ударца "мачки" бик јецајући пада мртав. Игра се понавља, али сваки пут побеђује "уски", а дете које представља немачку страну јасно зна да његов бик треба да падне мртав, јер је његова душа на страни Руса.

Мало после гледања ратног филма о обавештајцима наша тројица синова су се играла руског обавештајца. Један је представљао обавештајца, који је требало да се пробије кроз немачку чуварску службу. Деца која су представљала чуваре, врло

сликовито су падала од удараца руског обавештајца. Нимало се нису љутила што су "убијена", јер су представљала непријатељску страну.

Посматрајући дечје игре можемо веома много да сазнамо о њиховом унутрашњем животу. На пример, једном сам играјући се с дететом војника предложио: "Гледај, колико имаш много руских војника, хајде да немачких буде више, а Руси ће их свеједно победити." Дете ме је погледало са чуђењем и рекло: "Не, тата, шта ти је? Руса има више!" Још једном сам покушао да објасним да је већа слава ако мали број војника победи већу војску. Али ме је дете опет с недоумицом погледало и рекло: "Али Руса има више!" Тада сам схватио да не смем да инсистирам да буде по мом. Заиста, дете има нормалне представе о свету: добра има више него зла! Ако дете има друге представе о свету, и ако у свету види више зла него добра, дечја душа ће бити у сталној напетости и његова психа неће моћи да издржи такав притисак. Управо зато бајке за децу треба да буду добре и деца не смеју да виде било какву окрутност. У руским бајкама често присуствују зле силе, али се оне никад не описују као свемоћне, већ најчешће чак с иронијом.

Испричаћу још један случај из живота наше деце. Једном видим како се код нашег најстаријег сина појавило неколико деце-играчака. Почињем да загледам, није ваљда да ће да се игра мајки-кћерки. Стојим иза врата и слушам. Посадио је своју децу у круг, ставио је у центар шарену крпицу и прича им: "Ево, слушајте, сутра ћемо кренути у битку. Ево карте. Непријатељ стоји овде у шуми, а ми ћемо поћи ноћу ево овим путем. Сад лезите да спавате да се одморите." Смирио сам се схвативши да се дете игра павих дечачких игара.

Следеће етапе

Следећа етапа у развоју детета је 7-10 година (границе периода, наравно, могу јако да се колебају за годину-две дана у зависности од особености детета). Дете постаје мали одрастао човек, већ може да се исповеда, да одговара за своје поступке. Али у смислу породичног васпитања, по речима једног стручњака, наступа "мртва сезона". Односи између дечака и девојчица у ово време обично бивају веома напети, они се баш не воле. Иако има случајева удварања у овом узрасту, по правилу се ипак дечаци и девојчице удаљују, да би се касније поново срели у новом својству – као младићи и девојке. То је време учења и прикупљања искуства.

У следећем периоду 11-14 година – код пубертетлија (код девојчица мало раније, код дечака касније) појављује се нова заинтересованост за проблеме пола. Почињу озбиљна заљубљивања, дубоке симпатије. Пред крај овог периода дечаци почињу да постају свесни да су одрасли, девојчице постају девојке, а дечаци момци.

Али у свој својој сили романтичног периода прва љубав наступа касније са 14-18 година. У овом периоду врло је важно помоћи младим људима да се разаберу у својим осећањима, важно је да пред њиховим очима буде узвишен идеал чисте љубави. Поново понављам да је овај период управо романтичан. Ово је врло важно, јер често узвишена романтика овог узраста штити младе људе од многих грешака. Али ово узвишено расположење се може и уништити. Сваки, чак и случајан сусрет с вулгарношћу, погледана еротска епизода филма или једном виђена порнографска слика могу да убију у младом човеку способност да воли, способност да у објекту своје љубави види необичну принцезу и скоро анђеоско биће. А само уз такав однос према својој девојци младић је спреман да се жртвује, да учини подвиг ради вољене.

О каприцима и непослушању

Каприци

Непослушање деце је вероватно највећа родитељска бол. Желећи да дете све ради правилно, родитељи му говоре како треба да поступа, а оно не слуша. И не боли само то што дете нешто ради неправилно, већ и зато што то ради након што сте му указали исправан пут.

Прво непослушање се испољава у узрасту од три године. Овај узраст је један од прелазних периода у животу детета. У његовој свести долази до важног открића. Дете открива да има своју вољу, која може да се не подудара с родитељском.

Кад дете стекне могућност да нешто ухвати, оно почиње да хвата све одреда и да трпа у уста, да би пробало шта је то ухватило. Тако спознаје свет око себе и својства различитих предмета. То је била спознаја материјалног света. У доба кад има три године, дешава се нешто слично. У њему се појављује способност да испољава своју вољу и своје жеље и оно почиње њима да манипулише. Ето, сад хоће кашу, а у следећем тренутку већ више неће. Сад хоће да скупља играчке, а у следећем тренутку одбија да то учини. То је његов начин за спознају света, али сад не моралног света, већ света односа с другим људима. Оно учи да правилно испољава своју вољу. Јер сваки пут мењајући своју жељу дете пажљиво посматра реакцију одраслих и других људи из околине.

На пример, једно наше дете (тада је имало скоро четири године) је на вечерњој молитви, набрајајући своје другове по угледу на старије, на крају рекло: "...Сашу, Иљушу и краставац." Старија деца су се, наравно, насмејала, а самом несташку се свидела оваква реакција околине. Следеће вечери је лукаво се осврћући на све, већ изговорио: "...и парадајз". Али је као одговор добио претњу и лак ударац упозорења по устима. Слични несташлуци се више нису понављали. Може се рећи да се остварио изванредан акт спознаје. Дете је покушало да изведе нови несташлук, али је сазнало шта се за то добија и процес изучавања света је кренуо даље.

Зато је у свим дечјим каприцима веома важна реакција одраслих. Реакција треба да буде правилна. Говорећи о неправилној реакцији треба поделити ситуације кад родитељи повлађују детету, не испољавајући довољну строгост и ситуације кад родитељи напротив, испољавају прекомерну строгост не узимајући у обзир могућности детета.

О томе шта се дешава ако се неразумно испуњава воља детета очигледно смо се уверили већ на првом примеру. Због нашег неискуства оно је много боловало првих година, а попадија и ја смо га, наравно, жалили за време болести и понекад бисмо му претерано попустили. Проучавајући нашу реакцију на његове одређене жеље открило је да постоји неколико "чаробних" речи које делују без грешке. На пример, довољно је да се изговори реч "просфора" па да родитељи одмах потрче у кухињу по просфору и чашу воде и да му десет минута буду на располагању. Или, кад се пробуди ноћу довољно је да изговори реч "жедан сам" да би подигао родитеље из кревета. Било је још неколико "чаробних" речи. Већ смо почели да сумњамо да су ове речи почеле да се изговарају неоправдано често, али смо ситуацију могли правилно да оценимо тек после следећег. Дете се буди ноћу, али га родитељска реченица: "Спавај, драги," не задовољава и он тада буновно одједном испалује све своје "чаробне" речи. Од тог тренутка речи су изгубиле своја "чаробна" својства и дете је почело да их користи приликом стварне потребе.

Деца прилично лако усвајају методе за управљање родитељима који им попуштају. На пример, дете с изразом увређености удара ножицама и родитељи попуштају дететовом каприци. Ако је дете већ добро усвојило ову методу, није лако изаћи с њим на крај. Он ће прво ударити једном, онда ће почети да удара ногама као по

бубњу, а затим ће пасти на под у знак свог протеста итд. Наравно, зато је лакше пресећи овакво испољавање каприца на самом почетку.

У ствари, неразумна родитељска попустљивост проистиче из недовољне љубави према детету. "Нека се дете било чиме забавља, само да не плаче." Уместо васпитања родитељи само обезбеђују ведро детињство својој деци. Али и претерана строгост проистиче из истог овог недостатка љубави. Јер, љубав погледу открива душу другог човека. И родитељско срце пуно љубави лако ће разликовати дечји каприц од праве потребе. А слепо срце може, с једне стране, да повлађује каприцима, а с друге стране, да не омогући да се задовољи најприроднија потреба.

Непослушање

Кад је најстарије дете напунило пет година одлучио сам да га навикавам на рад и почео сам од прања судова. Јако ме је нервирало што је дете стално хтело да се игра водом. Али, ма колико да сам захтевао од њега да прекине с несташлицима, ништа није успевало. Дете никако није слушало. "Хајде, пери судове! Шта сам ти рекао?!! Престани да се измотаваш, узми тањир и пери!" За њега је прање судова постало мучење, а после вике је још мање хтео да их пере. Иста прича се понављала кад смо деца и ја после дневног хаоса увече почињали да спремамо играчке. Викање на децу, ћушке итд. Деци је било тешко то да раде, зато што су, узимајући играчке у руке поново и поново желела да се поиграју с омиљеним играчкама. Чак сам почео да падам у очај – одакле у деци толико непослушања.

У помоћ су ми притекла сама деца. Једном су после гледања филма о птицама изјавила: "Хајде да скупљамо играчке као пеликанчићи." Узимали су доњи крај мајце у зубе и у џак који се добијао скупљали су играчке. Спремање се претворило у веселу игру. С прањем судова ми је помогла кћерка: "Тата, ја ћу бити краљица посуђа, а Гриша ће бити краљ столова." Прање посуђа се претворило у бригу о својим поданицима. Заиста, узраст од три године до седам година је период игара. Деца у играма усвајају живот, за њих то није несташлук, она се просто тако спремају за живот одраслих. И то треба имати у виду.

У књизи "Разнобојне беле вране" познатог дечјег психолога Ирине Јаковљевне Медведев постоји изванредна глава "Лавре на кредит". У овој књизи аутор говори о томе да родитељи, као уметници, треба дететову душу да осликавају светлим бојама. Ако се дете стално прекорева због тога што ништа не може да уради уредно, да је алкавац, ленгов, хулиган, шкртица, егоиста итд., оно ће ускоро заиста поверовати у све то. Мислимо да ћемо га притегнути да би се поправило, да би доказало да није такво, али је ефекат по правилу супротан. И дете ће бити лењо просто зато што је ставило маску лењивца. А дететова душа, као биљка, треба да тежи ка нечему. Ако дечак зна да је јунак, да је јак, он ће се трудити да покаже своју снагу и прихватаће се многих кућних послова за које је потребна мушка снага. А ако се погрдно назове "млитавком" оно ће на сваки начин избегавати испољавање физичке снаге. Зато човек не треба да се плаши да хвали дете унапред (да даје "лавре на кредит") показујући му у ком правцу треба да се креће да би постало прави човек. Ирина Јаковљевна наводи јарки пример за то. Након што је син по ко зна који пут очајнички плакао и покушавао да се отргне у зубарској ординацији отац је дошавши кући испричао мами да се син овог пута држао веома храбро и да скоро да није плакао. Мајка се веома обрадовала оваквом понашању сина, његовој храбрости. Син је са чуђењем саслушао све ово, а следећи пут се заиста трудио да трпи из све снаге. А и касније више није плакао и понашао се заиста храбро. Малишан је одређен да буде јунак и он је достојно обављао свој задатак. Кад су покушавали да га грде и да га називају плачљивком, он се понашао као плачљивко,

зато што му је боље да буде плачљивко, покушавајући да избегне непријатан одлазак код зубара. Теже је бити јунак, али пошто су дечака назвали јунаком, он ће покушавати да докаже свима да је такав.

Пред дечаком треба осликавати лепу слику мужевности, снаге, одлучности, храбрости. Пред девојцом треба осликавати слику нежности, бриге, саосећајности. И дете ће знати према чему треба да тежи. Реално ово изгледа веома једноставно: "Дакле, ко је код нас најјачи? Григорије, хајде, дођи, помози ми да донесем." Дете је одређено да буде најјаче и оно с радошћу испуњава ову своју улогу. Управо то су "лавре на кредит".

Притом не треба да мислимо да варамо кад унапред хвалимо дете. Просто, у његовој души треба видети најсветлију страну и тада ће се ова страна чешће испољавати. На пример, кад смо радили задатке с најстаријим сином у првом разреду много смо се намучили док нисмо схватили најпростије ствари. Чим бисмо га изгрдили због тога што је криво написао слова и захтевали да почне да пише лепо, он је почињао све више и више да брља. Писао је исто тако лоше, само сад још и спорије. И ма колико да смо викали на дете и претили му, од тога није било ништа боље. Ускоро смо променили своје понашање. У реду са словима увек ће се наћи мање-више успешно написано слово. Показујући га, хвалили смо свог првака, између осталог примећујући да остала још не могу с њим да се пореде: "Ова словца још нису баш нешто, али зато ти је ово слово тако лепо! Стварно, као код учитељице!" И он је, исплазивши језик, почињао да се труди да напише исто тако лепо слово да би обрадовао родитеље. Нада на најбоље, умеће да се у детету распозна ово најбоље, јесте једно од својстава праве родитељске љубави.

Иза спољашњег непослушања могу да се крију и родитељске грешке, учињене раније. Код нас и данас најстарији син Григорије не воли претерано да пере судове, пошто код њега то изазива мноштво негативних асоцијација због тога што смо га раније грдили за време прања судова. Иако смо касније изгладили ситуацију, радујући се његовим успесима и хвалећи га због њих, првобитни утисци су очигледно негде остали. Зато код кћерке прање посуђа изазива само мноштво позитивних асоцијација и она се скоро увек с радошћу одазива на предлог да опере судове.

Данас родитељи веома често на души детета сликају веома тамним бојама. На пример, дете се увија испред телевизора имитирајући поп-звезде. Родитељи се, гледајући то, смеју и одушевљавају. Дете види да се то свима свиђа, да га због тога хвале. Значи, касније ће се целог живота трудити да се измотава. Родитељи ће касније тражити од детета да се понаша пристојно, па се чуде: "Али нисмо га томе учили!" А у ствари су учили, кад су се добродушно смејали, кад нису прекидали дете.

У ствари, веома многоме учимо децу, а да се ни сами не досећамо да то чинимо. Тек кад је дете напунило пет година почели смо озбиљно да обраћамо пажњу на то да најстарије дете прекида старије, упада у разговоре. Тек тада сам се сетио како сам га практично учио томе. Добро се сећам ситуације. Дете има три године. Код мене је дошао један свештеник, разговарамо у кухињи. Дотрчава син, прекидам разговор и сву своју пажњу пребацујем на дете. Негде унутра ми је нешто дошаптавало да је свештеник дошао из далека, да је разговор важан, али понос због тога што гајим сина, због тога што је тако спретан и јак, однела је превагу. И свештеник и ја само гануто слушали дечје тепање. То није било једном и сваки пут је дете добило лекцију да он центар земље и да је важнији од било ког госта, да су родитељи дужни да разговарају с њим, а не с другим човеком.

Забране

Још нешто мало о забранама. Веома често чујемо и сами изговарамо речи о томе да дете треба учити сопственим примером. Али, у пракси се родитељски лик ни издалека не преноси лако на децу. Иако у одређеним условима деца лако испуњавају правила и поштују забране које су родитељи одредили. Навешћу пример. Кад у кући има много деце, један од главних проблема представља спремање куће, пошто деца имају задивљујућу особину да прљају. Да бисмо се лакше борили против прљавштине у кући се уводи забрана: храна се не износи из кухиње, не сме се јести у собама. Да би забрана била делотворна и да се деца не би вређала због забране сви одрасли морају поштовати веома важан услов: забрана важи за све и увек!

Сви ми лако у свом животу поштујемо забрану: "Немој да искачеш кроз прозор, иначе ћеш погинути." Зато што је то закон физике, он делује на све и увек. Због тога свака забрана треба да има силу закона физике. У собама се не сме јести: у собама не једу ни мама, ни тата, ни бака, ни ујутру, ни увече, ни за време гледања филма, ни за време читања књиге – нико и никад. Чим тата донесе сендвич и седне испред телевизора гледајући благочестив православно филм, деца ће извући своје закључке. Кад отац по ко зна који пут зауставља дете кад изнесе кекс из кухиње, дете схвата да у принципу у соби може да се једе, али тата то забрањује зато што тако хоће. Испоставља се да ова забрана није закон, већ татина самовоља. И ту започињу дечје увреде, сумње, да тата не даје кекс због злобе, због тога што не воли дете. А кад тате нема, може се кришом нешто и украсти и однети у дечју собу, да би се дете ослатило за време игре.

Ево због чега је сад понекад опасно давати дете у дечји вртић или у школу. Раније, у совјетско време, постојао је јединствен педагошки простор: у породици, у дечјем вртићу, у школи, свуда су владала иста правила, исти захтеви, које је створио јединствен идеолошки систем. Сад нема јединствене идеологије, зато родитељи морају бити на опрезу и стално се морају занимати за то каква је атмосфера у дечјем вртићу и школи. Није чудо што многи православно родитељи покушавају да дају децу у православне гимназије како би се закони који се поштују у школи подударали са законима који владају код куће. Кад човек до једно 15-16 година духовно очврсне он ће моћи да се супротстави законима атеистичког света који га окружује, а до тада родитељи треба пажљиво да мотре на оно што окружује дете.

Иако понекад има забрана које важе за децу, а што одрасли могу да раде. На пример, за коришћење шибица, за укључивање различитих апарата. На пример, на вечерњим молитвама ми палимо свеће. Кад су деца почела да расту и она су хтела да пале свеће као одрасли. То је нормална жеља и под нашом контролом деца су почела да пале свеће. Још се деци под надзором одраслих дозвољава да укључују гас и да га пале шибицама, али забрана важи за све остало време. Међутим, ни одрасли у друго време никад не користе шибице.

Неправилно је у потпуности забрањивати деци која расту оно што чине одрасли због неколико разлога. Као прво, за дете које стасавајући жели да ради све што раде одрасли то је просто увредљиво. Као друго, ако је дете унутрашње сазрело за то, треба му омогућити развијање нове способности, иначе ће одрасли успоравати развој детета.

Сви родитељи желе да деца буду послушна, али сећајући се послушања не треба заборављати ни обратну страну. Дете постајући одрасло треба да се учи самосталности. Зато родитељи у одређено време треба да му дају могућност да делује по свом нахођењу. Што више у детету буде здраве самосталности тим боље ће одрастати превлађујући пубертет. У овом узрасту пубертетлије, по правилу, испољавају толико непослушања да се родитељи хватају за главу. Али, такав је закон развоја душе у овом узрасту. Да би се научио да сам доноси одлуке пубертетлија демонстративно одбацује савете и упозорења одраслих. Зато пре него што учини оно што се од њега захтева

пубертелтија често почиње да ради управо супротно. После ће урадити правилно, али је избор начинио сам, а не зато што су га натерали да то уради.

Прелазни узраст није најбоље доба да се деца уче послушању. Али то не треба да буде повод да се пред пубертетлије уопште не постављају никакви захтеви. Треба захтевати, али треба имати на уму и специфичност узраста. На пример, родитељи кажу да њихова кћерка треба да се врати у девет сати, а она тражи право да излази до једанаест. Ако родитељи попусте и укину своје забране кћерка може да дође и у једанаест и у дванаест сати на ужас својих родитеља. А ако родитељи не попусте, кћерка ће доћи у десет. На крају ће бити достигнут сасвим прихватљив компромис. Родитељи могу да буду задовољни због тога што је кћеркино понашање мање-више под контролом, и што она не излази до једанаест, као што је хтела. А кћерка може бити задовољна, јер је доказала родитељима своја права на самосталност.

И на крају бисмо желели да додамо нешто о једномислености родитеља. Различита мишљења одраслих су најповољније тле за развој каприца и непослушања. Кад међу родитељима нема слоге, дете се учи да бира оно што му је лакше, учи да вара и да користи лукавство. Различита мишљења родитеља су једна од манифестација недостатка љубави међу њима, а из овог корена проистичу сви недостаци у породици.

Дакле, желели бисмо да пожелимо родитељима пре свега пуноту љубави како би им њихова срца испуњена љубављу дошаптавала како да поступају с децом. Да верују и надају се да су у душу њихове деце уткане најлепше способности. Да помогну својој деци да открију ове стране душе.